

ІГРИ ТА РОЗВАГИ В СИСТЕМІ ДОШЛЮБНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДІ НА ОДЕЩИНІ (ОСІННЬО-ЗИМОВИЙ ЦИКЛ)

Симпатії та взаємні почуття між парубком та дівчиною (майбутніми нареченими) зароджувалися під час різноманітних форм дошлюбного спілкування молоді. Окремою групою форм дозвілля молоді є розваги у вигляді різноманітних ігор, пов'язані із святкуванням календарних і релігійних свят. Вони розпочиналися з дитинства, продовжувалися у віці парубкування і дівування. Народні ігри – це своєрідна школа виховання. Гра використовувалась ще первісними людьми як частина складного ритуалу, який мав на меті інтенсифікувати людську енергію для найповнішого впливу на явища природи і життя. Пізніше ігри втрачають свій магічний смисл і переходять у розряд дитячих та молодіжних забав. Зокрема, для молоді вони припадають на добу повноліття, яка за народною традицією східних слов'ян, тривала в середньому від одного до п'яти років як для дівчат, так і для парубків¹, а тривалість залежала від етнорегіональних та локальних уявлень про кінець цього віку². Поведінка молоді протягом періоду повноліття в усіх життєвих ситуаціях ототожнювалась з поняттям гра³ як перехідного стану, повний цикл якого молодь проживала протягом календарного року та відтворювала щорічно до укладання шлюбу (або безшлюбного виходу з доби повноліття).

Питання про молодіжні ігри, як і про форми молодіжного дозвілля українців південно-західної частини степової зони і Нижнього Подунав'я малодосліджене. Окремі статті, що вийшли друком в кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. репрезентували переважно матеріали джерелознавчого характеру, накопичення якого створює умови для його систематизації⁴.

У даній статті розглядаються традиційні форми дозвілля молоді осінньо-зимового періоду.

Порівняно з вечорницями та вуличними зібраннями, інформація про молодіжні ігри українців південно-західної частини степової зони і Нижнього Подунав'я досить фрагментарна, що не дозволяє відтворити гру у повному обсязі. Нині вони майже відсутні як форма дозвілля. У Буджаку, наприклад, розваги та ігри, пов'язані з календарними святами, поступово зникають у 50-х рр. XX ст., але пам'ятають про них ще й досі.

Побутово-розважальні ігри відбувались протягом року простонеба і в закритому приміщенні. Багато з них виникали і закінчувались спонтанно. Ними розважались у святкові, вихідні і буденні дні. Як одна з форм соціалізації ігри загартовували молодь фізично, тут визначались лідери, поглиблювалось знайомство молоді.

У контексті розваг дошлюбного періоду звернемо увагу на ігри, пов'язані з вибором пари. Через ігри цієї групи молодь виказувала громаді свої симпатії, легалізовувала вчинки, які заборонялися „на людях”.

Розглянемо деякі із зафіксованих нами ігор.

Наприклад, зимою в хатах на *вечірках* грали в *кабак*. Скажімо в Яківлівці парубок та дівчина сідали спиною один до одного, за командою ведучого на рахунок „три” гравці повертали голови. Якщо вони повернули голови в один бік, то цілувались, якщо ж ні – їхнє місце займала інша пара.

У гру *голубки* (с. Мирне) грали двоє – парубок і дівчина. Вони сідали на стілець спинами одне до одного і за командою когось з учасників повертали голови. Якщо повертали голови в один бік – цілувались. Гра майже співпадає з грою в *кабак* у с. Яківлівка.

Ниточки (с. Мирне). Довгі нитки (їх кількість повинна співпадати з кількістю гравців) складають удвоє. Ведучий тримає пучок ниток на місці згину, а парубки та дівчата беруться за кінці ниточок. Якщо якійсь парі вдалося взятися за кінці однієї нитки – вони цілувалися.

Нами записана також гра *шашки, шашечки* (с. Мирне). Напередодні Різдва різали свиней та варили холодець. Із м'яса вибирали кісточки підквадратної форми (*шашки, шашечки*), їх висушували на печі і фарбували в різні кольори. Учасники гри мали влучити своєю „шашкою” в „шашку”, яка лежала на столі чи на землі. Той, що влучав, забирав „шашку” собі, якщож він не влучав – втрачав свою *шашку*. Перемагав той, котрий набирав більшу кількість „шашок”⁵.

По закінченню сільськогосподарських робіт наставав період тривалого відпочинку і свят осінньо-зимового циклу. Характерним для нього були *храми, празники* – храмові свята на честь святого, в ім'я якого в селі поставлено церкву. Сезон храмових свят – осінь. Храмові празники проходили в усіх селах округи, але не в один день, що давало можливість людям із навколишніх слобод приїжджати на свято до того чи іншого села. Так, зустрічаючись протягом року по декілька разів, люди знайомилися, пізнавали один одного і частенько празникові розваги започатковували дружбу молоді, сватання. Досить розповсюдженою розвагою була качеля, гойдалка. Чимало сімей було зароджено саме на празниках⁶.

Найпопулярнішим серед молодіжних свят зимової пори було свято *Андрія*. На *Андрія* дівчата пекли *балабушки*. Для цього вони носили воду ротом із річки (або з трьох криниць), а хлопці їх підстерігали та смішили. Треба не розсміятись, донести воду і не розлити. З цієї води та борошна пекли *балабушки*. Їх ставили в ряд і давали голодному собаці. Чию балабушку собака з'їсть першою, та з них і вийде заміж⁷.

На *Андрія* дівчата збиралися гуртом біля якоїсь хати, ставали до неї спиною і перекидали чобота через хату. Вважалось: в яку сторону буде повернутий чобіт, звідти треба чекати судженого⁸.

В українців Задунав'я про події цього дня збереглась досить широка інформація. Молодь на *Андрія* (*Андрея*) сходилася до хати, де погоджувались прийняти порівняно великий гурт. Цей вечір був наповнений жартами, іграми, ворожінням. До свята пекли *калату* (*калиту*) – корж із діркою в центрі. На відміну від звичайних коржів, до тіста калити додавали цукру. Пекли калиту не на черені печі, а у формі. Прив'язавши *калиту* до одвірка, якщо в хаті не було сволока, проводили жартівливе дійство.

Дівчата цього вечора робили *балабушки*. Тісто для них місили на воді, яку приносили з Дунаю. Притому воду дівчата мали нести в роті, і кожна по три рази. Парубки всілякими способами заважали цій справі, намагалися, щоб дівчата якомога більше разів ходили по воду. Для цього напинали мотуззя, щоб дівки, заплутавшись у ньому, падали, смішили дівчат, щоб ті пустили з рота воду. Так чи інакше, але балабушки все ж місили й виробляли. До них підкликали собаку і дивилися: чию балабушку проковтне першою, та дівка і піде заміж першою з-поміж гурту.

Балабушки – не єдиний спосіб ворожіння на заміжжя в українців Одещини. Щоб дізнатися, ким буде суджений, дівчата виходили на вулицю й лічили стовпці в тинах, проказуючи: „молодець”, „удовець”. На якому зі стовпців закінчувався рахунок, тим і мав бути майбутній чоловік⁹.

Враховуючи, що свято *Андрія* відбувається в час, коли вже закінчилась доба осінніх весіль, можна зробити припущення, що в цьому обряді брали участь ті члени молодіжної громади, які не обрали собі пари в попередньому сезоні. Зміст обряду полягав у заклитті благополучного шлюбу в наступному році. Але в процесі трансформації цей обряд втратив свій первісний зміст та перетворився тільки на елемент ворожіння¹⁰.

У ніч перед Новим роком на півночі Одещини було дівчата ворожили у такий спосіб: у мисочку наливали воду й перекладали посудину двома паличками. Цей „місточок” над „рікою” клали дівчині під ліжку, щоб вона не знала, а на ранок питали, що снилося. Як приснився хтось, що вів дівчину через міст, оце і мав бути її чоловіком¹¹.

У більшості молодіжних ігор та розваг брали участь парубки і дівчата. Спілкування в різних формах парубочої і дівочої громад, хлопця та дівчини передувало створенню нової сім'ї. Якщо в іграх і розвагах весняно-літнього циклу переважають ігрові елементи взаємодії парубочої і дівочої спільнот, спрямованість яких – поглиблення знайомства, краще пізнання один одного, то ігри осінньо-зимового циклу, коли настає пора шлюбів, більш конкретні. Це засвідчують, наприклад, свято *Андрія*, гра *кабак*, *сусідка* та ін.

Виділяється група ігор та розваг, які втратили зв'язок з календарною обрядовістю, зберігши в окремих випадках опосередковане до неї відношення. Є серед них і такі, що мають безпосередній стосунок до вибору шлюбного партнера (*сусідка*, *голубки*, *ниточки* та ін.).

У контексті розваг дошлюбного періоду виокремлюються ігри, пов'язані з вибором пари. Через ігри молодь виказувала свої симпатії, легалізовувала вчинки, які заборонялися „на людях”. Так, у деяких іграх поцілунок був обов'язковим елементом (*кабак*, *голубки*, *ниточки* – с. Мирне, с. Яківлівка). У грі через суперництво демонструвались симпатії дівчини до парубка чи парубка до дівчини (*сусідка* – с. Яківлівка).

Отже, різноманітні форми дошлюбного спілкування молоді були засобами дозвілля, спрямованими на вибір шлюбного партнера.

Дозвілля молоді регламентувалось морально-етичними нормами, звичаєвим правом, головна функція якого полягала у створенні атмосфери, що сприяла зближенню молодих людей і призводила до шлюбу, забезпечуючи при цьому дотримання честі і гідності. Поведінка молоді контролювалась двокомпонентною (право і суспільство) системою; громада відповідно до норм звичаєвого права засуджувала чи схвалювала вчинки як молодіжної громади в цілому, так й окремих її членів¹².

Зібрання молоді для проведення дозвілля проходило за територіальним принципом, а форми дошлюбного спілкування визначали зміст і характер взаємостосунків.

Зібрання молоді для проведення дозвілля за національною ознакою – особливість, характерна для багатоетнічних регіонів, якими є Буджак чи південна частина Буго-Дністровського межиріччя, контактних територій, якими є Подністров'я. За національною ознакою молодь гуртувалася в біетнічних чи поліетнічних селах. Підґрунтям самоорганізації молоді в таких селах є усвідомлення причетності до певної національної групи з властивими їй відмінностями щодо змісту і форм проведення дозвілля.

За змістом і спрямуванням ігри та розваги, що зафіксовані польовими дослідженнями поділяються на декілька груп: побутово-розважальні і календарні. Вони тривали протягом усього календарного року і мали завершуватися шлюбом. Якщо цього не сталося по закінченню нормативних термінів, вважалось, що перехід не відбувся, що у традиційному суспільстві було необхідним.

ПРИМІТКИ:

1. Геннеп А. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов. – М., 1999. – С. 67.
2. Бернштам Т. А. Совершеннолетие девушки в метафорах игрового фольклора (традиционный аспект русской культуры) // Этнические стереотипы мужского и женского поведения. – СПб., 1991. – С. 234–235.
3. Там само. – С. 235.
4. Петрова Н. А. Добрачное общение молодежи: джок // Україна і Болгарія: віхи історичної дружби (матеріали конференції, присвяченої 120-річчю визволення Болгарії

від османського іга). – Одеса, 29-31 жовтня 1998 року. – Одеса, 1999. – С. 268-272; її ж. Деякі форми дошлюбного спілкування молоді в традиційному українському суспільстві: вечорниці (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини) //Сучасна етнокультурна та етнополітична ситуація на Півдні України і актуальні проблеми державного управління. Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Одеса, 10-11 грудня 1996 р. – Одеса, 1996. – С. 20-21; її ж. Дошлюбне спілкування молоді: вечорниці (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини) //Матеріали Міжнародної наукової конференції „Відродження української державності: проблеми історії та культури”. Одеса, 13-16 травня 1996 р. – Ч. 1. – Одеса, 1996. – С. 254; її ж. Дошлюбне спілкування молоді та весільна обрядовість українців Південної України в дослідженнях В. Ястребова //Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку. Матеріали II Міжнародного наукового семінару „Кайндлівські читання”, 28-29 травня 2005 р. – Чернівці, 2005. – С. 168-172; її ж. Дошлюбне спілкування: ігри та розваги українців та росіян Одещини //ЗІФ. – 1999. – Вип. 9. – С. 51-56; її ж. Традиційна система спілкування та звичаєво-обрядові норми підготовки молоді до шлюбу (за матеріалами українського населення Одещини) //Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. Збірка наукових робіт, присвячена 135-річчю Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2000. – С. 145-154; її ж. Традиційні ігри та розваги в дошлюбному спілкуванні українців і росіян Одещини. //Етнічна історія народів Європи. Традиційна етнічна культура слов'ян. Збірник наукових праць. – Київ, 1999. – С. 102-107; її ж. Традиційні форми дошлюбного спілкування молоді (за матеріалами етнографічних досліджень Одещини) //ЗІФ. – 1997. – Вип. 4. – С. 37-41; Петрова Н. О., Пригаріна Т. В. Обрядодії Великого Посту (за матеріалами етнологічних досліджень українського населення Одещини) //ЗІФ. – 1999. – Вип. 8. – С. 94-103; Петрова Н. О., Тхоржевська Т. В. Дошлюбне спілкування молоді в календарній обрядовості українців Одещини //ЗІФ. – 2003. – Вип. 13. – С. 34-39; Петрова Н. О. Морально-етичні норми в дошлюбному спілкуванні українців Одещини (кінець XIX – 80-ті рр. XX ст.) //ЗІФ. – 2004. – Вип. 15. – С. 106-109; її ж. Форми дошлюбного спілкування українців Одещини (весняно-літній календарний цикл) //ЗІФ. – 2005. – Вип. 16. – С. 72-84.

5. Петрова Н. О. Дошлюбне спілкування: ігри та розваги українців та росіян Одещини. – С. 51-56; її ж. Традиційні ігри та розваги в дошлюбному спілкуванні українців і росіян Одещини. – С. 102-107.

6. Кушнір В. Українці за Дунаєм. – Одеса, 2002. – С. 96.

7. Пригаріна Т. В. Обрядовая сторона гадания в день Андрея Первозванного //Древние культуры и цивилизации Восточной Европы /Материалы 3-ей международной археологической конференции студентов и молодых ученых. – Одесса, 1995. – С. 106-109.

8. Матеріали польових досліджень, с. Івашків.

9. Кушнір В. Українці за Дунаєм. – С. 97-98.

10. Пригаріна Т. В. Вказ. праця. – С. 109.

11. Кушнір В. Г. Народознавство Одещини. – Одеса, 1998. – С. 106.

12. Петрова Н. О. Морально-етичні норми в дошлюбному спілкуванні українців Одещини. – С. 106-109.